

A pécsi eredetű Jánosi Engel családról

Különös tekintettel Jánosi Engel Adolf leszármazottaira

Adatok és kérdőjelek

Baiersdorf Kristóf, Düsseldorf, Németország (c.h.baiersdorf@t-online.de)

(Jelen cikk, amelyet két részben közlünk, kissé módosított változatban megjelent a
Pécsi Szemle 2009. Nyár, Ősz és Tél számaiban.)

Második rész

A harmadik nemzedék – unokák¹

„Tizenkét unoka vett részt a világháborúban. Egyikük [Mór fia, Rudolf] hősi halált halt, többen megsebesültek. Mindnyájan kitüntetésekben részesültek, és most serényen munkálkodnak, hogy őseikhez, szüleikhez méltóknak bizonyuljanak” – olvassuk Lenkei Henrik 1930-as szövegében.²

Jánosi Engel József fiai – Richárd és Róbert

A fejezet bevezetésére, egy Vörös Andreától származó szövegrészt idézek, amely Jánosi Engel József mindkét fiára vonatkozik, és egyben az *Engel Adolf és fiai* vállalat utolsó éveiről is alaposan dokumentált képet ad:³

„Jánosi Engel József néhány évig egyedül vezette a céget, majd 1917-ben maga mellé vette fiait, Richárdot és Róbertet, s a cég ismét átkerült a társas cégek jegyzékébe. Richárd mérnöki oklevelet szerzett Münchenben, Róbert pedig jogi egyetemet végzett. A szerb megszállás alatt Engel József Bécsbe költözött, távolléte alatt fiai irányították az üzletet. Engel József [1939]-ben⁴ bekövetkezett halála után is továbbvitték a családi vállalkozást, amelynek körébe ekkor gőzfűrészüzem, parketta-gyár, tűzifaaprító, fakereskedés és gőzfürdő tartozott. 1943. július 30-án elhunyt Engel Róbert, özvegye, Erdősi Baiersdorf Erna (az ismert szobrász) 1943 szeptemberében bejelentette, hogy a férje által

¹ A következőkben Jánosi Engel Adolfnak csak azon leszármazottairól lesz szó, akiről közlésre érdemes adatokat sikerült megkapnom; nem zárható ki, hogy éppúgy még sok további is megérdemelhette volna.

² LENKEI, H. 1930., p. 68.

³ VÖRÖS A., 1996

⁴ Az eredeti szövegben tévesen 1940 áll; a pontos elhalálozási dátum azonban: 1939.11.25.

űzőtt iparokat özvegyi jogon folytatni kívánja. Pécs város I. fokú közigazgatósági hatósága azonban ehhez nem járult hozzá, arra hivatkozva, hogy '... az iparendelő nem a néhai jánosi Engel Róbert, hanem az Engel Adolf és Fiai közkereseti cég nevén volt, egy közkereseti társaságnak pedig nem lehet özvegye'. 1943 októberében Erdősi Baiersdorf Erna megfellebbezte ezt a határozatot, ám decemberben visszavonta a fellebbezést.

1944-ben az Engel család sem tudta elkerülni a deportálást. A pécsi királyi törvényszék mint cégbíróság 1944. május 31-én elrendelte, hogy a társas cégek cégjegyzékébe kerüljön be, hogy a kirendelt vállalatigazgató Czizek Antal lett. Szintén a cégbíróság iratanyagában olvasható az a véghatározat, amelyben ezt a kinevezést a polgármester megerősíti. Az indoklás kimondja, hogy: 'az 1600/1944. M. E. sz. rendelet hatálya alá eső Engel Adolf és Fiai zsidó [kitörölt részek - V. A.], Rákóczi u. 58-62 sz. alatt lévő gőzfűrészes és parkettagyár üzemét, tagjainak akadályoztatása miatt személyesen továbbvezetni nem tudja..'

Az 'akadályoztatott' cégtulajdonos, Engel Richárd sorsára Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának 1944. október 7-én a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatalhoz írott jelentése világít rá, miszerint: 'az Engel Adolf és Fiai pécsi bejegyzett cég üzemét az 1943. évben a cég tulajdonosa, Engel Richárd tartotta üzemben, aki azóta - a német rendőrség értesítése szerint - meghalt.'

Sógornője, özv. Jánosi Engel Róbertné (sz. Erdősi Baiersdorf Erna), illetve annak leánya, Stein Marcelné, sz. jánosi Engel Rózsa, túléltek a háború borzalmaival. Az Engel Adolf és Fiai cég örököse Stein Marcelné lett, anyja pedig iparendelőért folyamodott a cégbírósághoz, hogy fa-, tűzifa- és épületanyagokkal kereskedhessen, illetve, hogy gőzfűrészt üzemeltethessen. Indoklásul a következőket hozta fel: 'A fenti iparigazolvánnyal boldogult férjem rendelkezett, de deportálásom következtében, annak halála után nem volt módomban azt eddig megszerezniem.' A gőzfűrészt meg is kapta az engedélyt; kérésének másik felét is azért utasította el a cégbíróság, mivel 'ezen iparágak üzemeltetésére - egy közkereseti társaság tagjaként - már engedélyt nyert.' A cég további sorsáról igen kevés adat maradt fenn [...] ⁵

1. Jánosi Engel Richárd (Pécs 1882. 05. 31. – Mauthausen, 1944)

Amint már láttuk, Richárd műszaki egyetemet végzett, és a családi vállalat irányításával foglalkozott. Művészi tevékenységről az ő esetében nem tudni. Az első világháború idején honvédtisztként szolgált 1917-ig, amikor Róbert fivérével együtt felmentették a katonai szolgálat alól, hogy idős (66 éves) és gyengélkedő apja helyett átvehesse a családi vállalat vezetését.⁶ Richárd jellemes, bátor és harcias ember lehetett, aki többször lépett fel nyilvánosan az igazság és a szabadság érdekében – még élete kockáztatása árán. Az utolsó esetben sajnos végzetes kimenetellel. A szerb megszállás utáni fehérterror idején, amikor „Engel József Richárd [...] igazi bátorságáról tett tanúságot, mikor életének kockáztatásával szembeszállt a kommunizmus után terjesztett és egy népgyűlésen ismételt

⁵ A vállalat háború utáni vezetését a végleges elvételig, azaz államosításáig Stein Marcel főmérnök (1901-2002), Stein Marcelné Jánosi Engel Rózsika férje végezte.

⁶ JÁNOSI ENGEL R. (kézirat)

rágalommal, hogy a pécsi zsidók hozták a szerbeket Pécsre. Szókimondásáért el is fogták s csak nehezen szabadult helytállása súlyosabb következményeitől”- írja Lenkei Henrik.⁷ Kempelen Béla ugyanerről az esetről azt írja, hogy „a kommunizmus után, felekezete védelme miatt fogságot szenvedett.”⁸

1944 tavaszán a mauthausen-i német kivégzőtáborba került, ahol egy éhségsztrájk folyamán meghalt. A sztrájk célja a foglyok bántalmazása elleni tiltakozás volt.⁹ Valószínűleg ahhoz a – főleg gazdag – zsidó polgárokból álló csoporthoz tartozott, melyet 1944 tavaszán, röviddel a német megszállás után a német titkosrendőrség, a hírhedt német Gestapo tartóztatott le és szállított el Mauthausen-be.¹⁰ A sztrájkban lelt hősiesség halála különösen gyászosnak tekinthető, mivel – Schweitzer József szerint – a Mauthausen-be vitt férfiak viszonylag nagy része végül is életben maradt.¹¹

Jánosi Engel Richárd nem nősült meg.

2. Jánosi Engel Róbert (Pécs, 1883. 08. 03. – Pécs, 1943. 07. 30.)

A pécsi nagypolgár, jogi egyetemet doktorátussal végzett gyáros és menedzser Jánosi Engel Róbertől több adat áll rendelkezésünkre, mint Richárd fivéről. Tudjuk, hogy saját, illetve a család vállalatán belüli tevékenysége mellett a város életében is töltött be több magas funkciót: „még az 1938/39-es esztendőben is rendelkezett igazgatótanácsi, bírálótanácsi tagsággal a jelentősebb pécsi pénzintézeteknél, illetve gazdasági vállalatoknál.”¹²

Szakmai tevékenysége mellett irodalmi téren is működött. Egy Eötvös József íróról és politikusról szóló esszéjét 1914-ben publikálta.¹³ Kézírásban hátrahagyott első világháborús Hadinaplójából, amely ma a New Yorki Columbia Egyetem *Bakhtmeteff Archive* könyvtárában található, kitűnik, hogy verseket is írt, és különböző lapokban és újságokban cikkeket közölt.¹⁴

A *Hadinaplóban* az 1915. május – 1917. február közötti, előbb az orosz, később a román fronton töltött háborús szolgálatáról számol be. Tömör, néha szinte sürgőnystílusú fogalmazása ellenére a válogatott és művelt irodalmi nyelvhasználatú, zamatos katonai szlenggel ízesített szöveg kimondottan érdekes olvasmány. A katonatiszti szolgálat mindennapjainak aprólékos ábrázolása mellett az író

⁷ LENKEI H. 1930. 68.

⁸ KEMPELEN 1939. 25.

⁹ ENGEL-JANOSI 1987. 21: „*Sein ältester Sohn Richard – selbstverständlich nach Wagner genannt [...] wurde von der Gestapo nach Mauthausen gebracht, von wo er nicht zurückkehrte. Überlebende aus dem Lager berichteten, daß er – was glaubhaft ist – in Protest gegen Misshandlungen einem Hungerstreik erlegen ist.*”

¹⁰ SCHWEITZER J. 1966. 142.

¹¹ SCHWEITZER J. 1966. 146: „*Szerencsésebben jártak azok az idősebb férfiak, akiket – mint említettük – Mauthausenbe vittek. Ezek közül kb. 25-30-an tértek haza [kb. 50-ből].*”

¹² SCHWEITZER G. 2004. 266, első bekezdés, ill. lábjegyzet: „Jánosi Engel Róbert nevével a Délmagyarországi Kereskedelmi Bank Rt. igazgatótanácsi, továbbá a Magyar Nemzeti Bank Pécsi Fiókintézete bírálótanácsi tagjai között találkozunk.”

GÁL 2005. 51.: *Jánosi Engel Gyulát, Pált és Róbertet*, mint pécsi bankházak testületeinek tagjait említi.

¹³ JÁNOSI ENGEL R. 1914.

¹⁴ JÁNOSI ENGEL R. 1917. (kézirat) – A Hadinaplóról a jelen cikk szerzője tett szóbeli közlést a 2007. szept. 20-án *Előadások Pécs történetéből 2007* címen Pécsen megrendezett konferencia alkalmával.

személyiségéről, magánéletéről és annak háttéréről is gazdag információkat kapunk. Észrevételeket találunk fontosabb háborús és politikai eseményekről, vélekedéseket a vele kapcsolatba került személyekről, helyenként pedig szinte *Baedeker*-stílusú információkat az áthaladt tájakról. Központi szerepet játszanak a naplóban az 1910-ben született, Rózsika kislányára vonatkozó bejegyzések – feleségétől a frontszolgálat kezdete után elválva, minden érzelmét és vágyát kislányára vetíti. A napló egy 1937-ből származó utóirattal záródik. Ebben – a tulajdonképpeni naplószöveg fiatalos, gyakran humoros, és a körülményekhez mérten bizalommal teli hangvételéhez viszonyítva – meglepően peszsimista, még öngyilkossági gondolatokat is sejtető hangnemmel találkozunk, amely egy csalódott, megtört, helyzetét kilátástalannak érző ember lelkiállapotát tükrözi.

Jánosi Engel Róbert kétszer nősült. Első felesége, Rózsa leányának (1910-2000) anyja, a pécsi születésű *Krausz Marianna* (1887-1980), akitől 1915-ben elvált.

Második felesége 1919-től *Erdősi Baiersdorf Erna* (Bécs, 1889 – Vancouver/Kanada, 1970) lett, egy akkoriban neves festő- és szobrásznő. Gyermekük nem született.¹⁵

A pécsi Janus Pannonius Múzeum birtokában található Erna egy 1924-ben, a férjéről készített bronz szoborportréja.¹⁶ A 41 cm magasságú kis szobrot Róbert leánya, az akkor New Yorkban élő Stein Marcelné Jánosi Engel Rózsa ajándékozta a múzeumnak, egy időskori hazai látogatása alkalmával. A büszt hátoldalán egy Róberttől származó, német nyelven berótt kis vers található, alatta a Jánosi Engel névvel és az ismeretlen jelentésű *Robstocky* kifejezéssel:

In memoriam!

*Ein Wort an Euch Ihr Enkel meiner Enkel,
Die Ihr zum Leben erst erblühen werdet,
Bis unsrem Dasein ewig Ziel gesetzt:
Auch Eurem Kreise sei's noch überliefert,
Dass Eine edle Künstlerin dem Namen,*

*Den ich ererbt, erneuten Glanz verlieh!
Fällt Euer Blick dereinst auf meine Züge,
Dort findet Ihr die hohe Schöpferin,
Nicht mich, ihr Werk schmück die Unsterblichkeit!*

Jánosi Engel

Robstocky /?/

¹⁵ Erdősi Baiersdorf Erna Bécsben született, apja Erdősi Baiersdorf Károly udvari tanácsos, fa-nagyiparos volt, Erdősi Baiersdorf Adolf fia, aki 1884-ben kapta a család nemesi rangját. Művészi tanulmányait Bécsben és Budapesten végezte; első házassága idején, ill. a Róberttel kötött házassága előtt Budapesten és Szászsebesen élt. Első férje egy távolabbi rokona volt, az ugyancsak *Erdősi Baiersdorf* családnévű Richard, aki 1916-ban, mint honvédtiszt halt meg.

¹⁶ Janus Pannonius Múzeum (JPM) Képzőművészeti Osztály, leltári szám: 85.417.

Élete vége felé családjával együtt áttért a katolikus vallásra. Áttérésének pontos indítóokát és körülményeit nem ismerem, de tudott tény, hogy nem az ő családja volt az egyetlen a Jánosi Engel rokonságból, aki ebben a történelmi időszakban vallást változtatott. A kitérés mégis különösen feltűnő, mivel hadinaplójából egyértelműen kitűnik, hogy saját zsidóságával kapcsolatosan nem voltak problémái és kétségei: tisztelte, rendszeresen és szeretettel gyakorolta vallását és annak hagyományait.

Jánosi Engel Róbert a Pécsi Belvárosi Templom (Gázi Kászim Dzsámi) földalatti kriptájában találta meg végső nyughelyét. Több mint fél évszázaddal később mellé lett temetve a hadinapló sorában oly gyakran megemlített, szeretett Rózsika lánya, kivel a szöveg további részében még találkozni fogunk. Felesége, Engel-Baiersdorf Erna viszont nem kerülhetett vissza férje mellé Pécsre; a kanadai Vancouverben nyugszik, ahova férje halála, illetve a háborút követő rendszerváltozás után költözött el.

Jánosi Engel Alfréd János (Alfred Hans von Engel; Bécs, 10.09.1889 – Oxford?, 02.10.1991.), **Jánosi Engel Sándor** fia:

Alfred Hans neves, nemzetközileg ismert fizikus volt. A nemzetiszocialista korszak előtt a Siemens cégnek volt alkalmazott kutatója. Emigrálása után Angliába került, ahol élete végéig az Oxfordi Egyetem munkatársa lett. Alfred von Engel, ill. Alfred Hans von Engel név alatt sokat publikált. Magánéletéről nincsenek ismereteim. Tudományos munkásságáról az interneten lehet adatokat találni.¹⁷

Jánosi Engel Gyula gyermekei – Aurél, Pál, Miklós, Ilma

1. Jánosi Engel Aurél (1890 – 1955)¹⁸

Az első világháborúban huszártiszt volt és József főherceg adjutánsa, sok kitüntetést kapott.¹⁹ Katonai pályafutásra készült, de a háború után zsidóknak ez nehéz volt; hogy aztán mivel foglalkozott, nem tudjuk.

Aurél felesége *Stern Paula* (? – 1959), *Stern Károly* híres ügyvéd és *gelsei és beliscsei Gutmann Anna* baronesz (1881 – ?) leánya. Egy gyermekük született:

Marianne (sz. 1923), aki orvos lett, Londonban él, családnévként csak a *Janost* használja és még jelenleg is dolgozik.²⁰

¹⁷ <http://thesaurus.cerl.org/record/cnp00195726> ; <http://www.aip.org/history/ohilist/33738.html> ; <http://www.aip.org/history/ohilist/33738.html> ; http://books.google.de/books/about/Ionized_Gases_Second_Edition.html?id=f6ckMwEACAAJ&redir_esc=y

¹⁸ Az adatok De Jánosi Pétertől származnak (e-mailezés).

¹⁹ József az Osztrák-Magyar Monarchia utolsó tábornagyának segédtestje; magas rangú parancsnokok mellé vezényelt tiszt, akit a harc- és gyakorlótéren parancsok, jelentések továbbításával bíznak meg. Az adjutáns ezenkívül főnöke irodájában, melyet katonai nyelven adjutanturának is hívnak, dolgozik.

²⁰ Nem biztosított értesüléseim szerint „lágérbén” is volt.

2. Jánosi Engel Pál (Paul Engel de Jánosi; Pécs, 1892 – USA, 1962), Jánosi Engel Gyula fia

Agrármérnöki egyetemet végzett a németországi Halléban, és az ocsárdi birtokot kezelte. Az első világháború folyamán huszártisztként szolgált, orosz fogságba esett. *„Szegény apám 3 és 1/2 évig volt orosz fogságban; ritkán beszélt erről, de tudom, hogy sokat szenvedett”* írja Péter fia egy e-mailben. Pál nevével a Pécs gazdaságtörténetével foglalkozó írásokban lehet találkozni.²¹ A magyarországi zsidóüldözés idején egy bátor magyar ember mentette meg családjával együtt a deportálástól. Megmentőjükről, illetve a mentés körülményeiről (neten) a következőket lehet olvasni: *„Erőss Tibor református lelkész család sarja, ő maga jogász volt. Erőss családja Kassáról származott és helyismerete révén 1944-ben zsidó barátait kimenekítette a kassai gyűjtőtáborból és Budapesten bújtatta el őket. A Jánosi Engel családot a gettóba zárás előtt a Hármashatár-hegy lábánál rejtette el egy búvóhelyen. Erőss Tibort 1944 nyarán letartóztatták, kínozták, de nem tudtak rábizonyítani semmit. 1944 októberében a Margit körüti börtönből kiszabadult, és mint katonaszökevény bujkált a háború végéig. A megmentett Jánosi Engel család a háború után kivándorolt az Egyesült Államokba és a két gyerek, Péter és Clarisse azt írják Erőss Tiborról, hogy nem törődött a saját biztonságával és mindig kész volt segíteni. Erőss Tibor 1996-ban meghalt.”*²²

Jánosi Engel Péter és családja röviddel a háború után kivándorolt az Amerikai Egyesült Államokba. Péter felesége a brünni származású Ornstein Kitty (1901–1990) volt, gyermekeik pedig:

1. Clarisse (sz. 1925)
2. Péter (sz. 1928. 06. 26).

Mindkettőről sikerült adatokat kapnom, ezért külön fejezetben tudunk még velük foglalkozni.

3. Jánosi Engel Miklós (Pécs, 1894. 10. 27. – ?, 1959)

Az első világháborúban katonatisztként szolgált, a háború után mérnöki egyetemre járt, de az utolsó vizsgáját nem tudta letenni a *Numerus Clausus* miatt. A DGHT-nál dolgozott, mint tisztviselő.

Felesége Szendrei Sarolta (? – ?), két gyermekük született:

1. Sándor (1926 – 1944), munkaszolgálatban pusztult el!
2. Ilona (sz. 1940), gimnáziumi fizikatanár, Budapesten él.

²¹ GÁL 2005. 51.

²² EREC 2002.

4. Jánosi Engel Ilma, May von Mayenau Róbertné (Pécs, 1900 – Anglia, 1994)

Férje, May von Mayenau Róbert, cukorgyáros volt Magyarhradison (Uherské Hradiště, Csehország). 1939-ben sikerült Angliába menekülniük, ahol, „de May” családnév alatt le is telepedtek. Két fiuk volt: Philip és Ferdinánd.

1. *Philip* (1923 – 1944), aki a második világháborúban, mint angol tiszt szolgált, és a normandiai partraszállásnál hősi halált halt.

2. *Ferdinand* (1926 – 2008) szintén angol tiszt volt, de túlélte a háborút. Az Oxfordi Egyetemen jogászatot végzett, és különböző, nagy angol olajvállalatnál dolgozott. Felesége amerikai, Linda Haight (sz. 1940), három gyermekük született:

2.1. *Philip*, (sz. 1967), latin és görög középiskolai nyelvtanár

2.2. *Isabel*, (sz. 1969), ügyvéd; férje, Nigel Thompson, szintén ügyvéd

2.3. *Helen*, múzeumi tisztviselő.

Isabelnek és Nigelnek két gyermekük van:

2.2.1. *Alice* (sz. 1999)

2.2.2. *George* (sz. 2003).

Jánosi Engel Móric fiai, Frigyes és Rudolf

1. Jánosi Engel Frigyes (Friedrich Engel-Jánosi; Oberdöblingen/Bécs, 1893. 02. 18. – Bécs, 1978. 03. 07.)

Jánosi Engel Mór idősebbik fia D. Dr. Friedrich Engel-Jánosi, ahogy magát a birodalom bukása után nevezte, nemzetközileg elismert osztrák-amerikai történész és szakíró volt, amellelt 1939-ig ipari vállalkozó is.²³ Tanulmányait Freiburgban és Bécsben folytatta. Először jogot, aztán történelem szakot végzett. Az első világháború idején a fronton teljesített szolgálatot. Apjának 1924-ben bekövetkezett viszonylag korai halála miatt az 1938-as „árjásítás”-ig, egyetemi tanári tevékenysége mellett, hiányzó hajlama ellenére iparosként is működni kényszerült. Felesége közreműködésével irányítja a családi parketta- és asztalosüzemet, mégpedig – a rákényszerített helyzet ellenére és önmaga meg-

²³ Friedrich Engel-Jánosi In: B-BD 1987: „Friedrich Engel-Jánosi d.i. bis 1919: Friedrich Engel von Jánosi *Oberdöbling, Niederösterreich [zu Wien gehörig] 18. Februar 1893 †Wien 7. März 1978 österreichischer Historiker.” A gyermek- és ifjúkori családi körülményeket illetően lásd az édesapjáról, Jánosi Engel Mórról szóló fejezetet.

lepetésére – igen jó sikerekkel.²⁴ Emigrációja előtt a bécsi *Alma Mater Rudolphina* és a római *Sapienza* egyetemeken tanított. 1937-38-as római tartózkodása idején katolizált, rokonsága egy részének óriási megrökönyödésére. Emigrációja idején egy rövid ideig Angliában, aztán az Amerikai Egyesült Államokban élt. Angliában a cambridgi egyetemen, Amerikában előbb a baltimori *Johns Hopkins*, majd 1942–1959 közt a washingtoni *Catholic University of America* egyetemeken működött. Az Egyesült Államokban, mint az ország egyik hangadó, ugyanakkor kora legjelentősebb német nyelvű historikusaként tartották számon.

A háború után, 1948-tól kezdve tanított újból Európában is, eleinte vendégtanárként és főleg nyári egyetemi tanfolyamokon, 1959-ben pedig végleg visszaköltözött Bécsbe, ahol 1970-ig ismét a *Rudolphina* egyetem tanára lett. Visszatérése egyik lényeges okának a bécsi levéltárak (Wiener Archive) utáni nosztalgiáját említi.²⁵

Számtalan könyve és egyéb publikációja jelent meg, a jelentősebbek *Graf Rechberg. Vier Kapitel zu seiner und Österreichs Geschichte*. München, 1927; *Der Freiherr von Hübner (1811-1892)*. Innsbruck, 1933; *Die Jugendzeit des Grafen Prokesch von Osten*. Innsbruck, 1938; *The Growth of German Historicism*. Baltimore, 1944; *Four Studies in French Romantic Historical Writing*. Baltimore, 1955; *Österreich und der Vatikan 1846-1918*. 2 kötet. Graz, Wien, Köln, 1958-1960.

Önéletrajza ... *aber ein stolzer Bettler* címen 1974-ben, 81 éves korában jelent meg, és amint láttuk, sok adatot tartalmaz a Jánosi Engel családról is. Címe egy a menekülésével kapcsolatos élményéből származik: „*Als der Zug vor Tagesanbruch die Schweizer Grenze passierte, sagte ich vor mich hin: 'So, und jetzt bin ich ein Bettler.' Aus dem noch dunklen Coupe antwortete eine mir unbekannte Stimme: '... aber ein stolzer Bettler.' Um zwei Uhr nachmittags war ich in Zürich – mit sechseinhalb Schweizer Franken in der Tasche und im Vermögen. Und die Welt lag vor mir offen.*”²⁶

A könyv magyarul nem jelent eddig meg, habár szerzőjét Magyarországon, főleg szakkörökben, annak idején nagyon is jól ismerték. Budapesten tartott előadásokról olvashatunk a könyvben, meg egy, az 1960-as években a tiszteletére rendezett fogadtatásról a Magyar Tudományos Akadémián, melynek következményeként egy nagy fontosságú, évtizedekig tartó, osztrák-magyar közös tudományos vállalkozás jött létre.²⁷ *Ausztria* illetve *Ausztria-Magyarország közös minisztertanácsi jegyzőkönyveinek* kiadásának projektéről van szó, egy akkoriban még teljesen ritkaságszámba menő, nyugat-keleti közreműködésről, amely az ő közbenjárására keletkezett és az ő vezetése alatt indult be. A projektről, illetve Engel–Jánosi professzor szerepéről a *Magyar Napló* történelmi folyóirat a következőket írja: „*Az osztrák minisztertanácsi jegyzőkönyvek kiadása az osztrák történetírás egyik legjelentősebb vállalkozása. Kötetre menő elemző cikkek és recenziók egész sora ecsetelte ennek a hatal-*

²⁴ ENGEL-JANOSI 1974. 94-108.

²⁵ ENGEL-JANOSI 1974. 294.

²⁶ „*Amikor szürkület előtt a vonat túljutott a svájci határon, félhangon szóltam magamhoz: 'So, und jetzt bin ich ein Bettler.' [Így, és most koldus vagyok.] Erre a sötét kupéból egy ismeretlen hang szólalt fel: 'aber ein stolzer Bettler!' [De egy büszke koldus!] Délután két órakor Zürichben voltam – hat és fél svájci frankkal a zsebemben és egész birtokomban. És előttem nyitva a világ.*” ENGEL-JANOSI 1974. 169.

²⁷ ENGEL-JANOSI 1974. 287-288.

mas munkának a hozadékát. Érdemes is lenne egy [...] kötetet összeállítani [...]. Ezt a kötetet természetesen a vállalkozás történetével és előtörténetével kellene kezdeni. Ez utóbbi színhelye – mint Szász Zoltántól tudom – Budapest. Az 1960-as években a tekintélyes osztrák történész, Friedrich Engel-Janosi kicsit körülnézett Magyarországon. Itt látta meg Komjáthy Miklós azon dokumentumkötetét, amely az első világháborús minisztertanácsi jegyzőkönyveket tette közzé. Kissé megdöbben, és rögtön azt javasolta²⁸, hogy ilyet közösen kellene csinálni nagyban. 1970-ben ki is adta az első kötetet, majd folyamatosan napjainkig mintegy húsz vaskos kötet látott napvilágot. Ma már a bécsi Österreichisches Ost- und Südost Institut (ÖOSI) és az MTA Történettudományi Intézete közti szakmai együttműködés keretében jelennek meg Ausztria, ill. 1867-től Ausztria-Magyarország közös minisztertanácsainak jegyzőkönyvei. Az 1970-es években kezdődött az együttműködés, az 1990-es években közös tudományos tanácsot állítottak fel, amely a vállalkozást lektorálással, szakmai megbeszélésekkel, anyagok előkészítésével segíti. Az 1848–1867 közötti időszak anyagát az ÖOSI dolgozza fel, az 1867 utáni közös minisztertanácsi jegyzőkönyvek kiadása a magyar fél munkája. Eddig négy kötet jelent meg a tervezett nyolcból.²⁹

Engel-Jánosi Frigyes olyan személyiségek társaságában élt és működött együtt, mint Sigmund Freud orvosprofesszor; Arnold Schönberg zeneszerző; Habsburg Ottó politikus, közíró, az utolsó Habsburg-trónörökös; Ludwig Derleth, Hugo Hantsch, Heinrich von Srbik, Arnold Toynbee történészek; Ezra Pound, Eric Voegelin, Hannah Arendt írók és bölcsekszek; Lise Meitner atomfizikus; Bartók Béla és Pásztory Ditta felesége.

Sok jeles történész végzett és doktorált Frigyes professzornál, mind Amerikában, mind Bécsben. Egynéhányat a legjobb bécsi diákjai közül önéletrajzában is felsorol. Köztük szerepel Csáky Móric magyar származású és a később jeles grazi és bécsi professzor és író is.³⁰ Csáky egy magyarországi lapnak adott interjújában³¹ nagy tisztelettel szól Engel-Jánosiról, mint egyik legjobb tanáráról: „Képzésem során három kiemelkedő tanáregyeniséggel találkoztam: az egyikük [Friedrich] Kempf Rómában tanító medievista, a második F. Engel-Jánosi, akinél disszertált, a harmadik pedig Heinrich Lutz.”³²

²⁸ Engel-Jánosi ezzel szemben úgy emlékszik, hogy a javaslat egy magyar történésztől – „ein ungarischer Historiker” – származik. ENGEL-JANOSI 1974. 287.

²⁹ MISKOLCZY 2003. 39.

³⁰ ENGEL-JANOSI 1974. 266. Itt említi Csáki Mórict és disszertációjának címét is: *Der Kulturkampf in Ungarn* (1967). CSÁKI 1999. A könyv rövid bemutatása (recenziója) alapján: „Csáky Móric a grázi egyetem professzora, a Habsburg-birodalom szellemi életének egyik legkiválóbb ismerője. Fő kutatási területe a Monarchia eszme- és kultúrtörténete. Ez a munkája [CSÁKI 1999.] - megközelítési módszereiben - több tudományág, így az irodalom-, a színház-, a zene- és a filozófiatörténet eredményeit hasznosítja. Csáky számára az operett olyan reprezentatív műfaj, amely művészileg talán a legadekvátabb módon fejezi ki a többnemzetiségű állam társadalmi viszonyait, antropológiáját és a birodalom polgárainak a társadalomhoz és az államhoz való viszonyát.”

³¹ Az interjúhoz lásd: DEÁK 1997

³² Friedrich Kempf (Wiesbaden 1908 – Köln 2002) kat. teológus, német történész és egyháztörténész, 1940–1978 között Rómában tanár a Gregoriana Pápai Egyetemen. (Az interjúban „Friedrich” helyett tévesen „Wilhelm” áll.) Heinrich Lutz (1922–1986), történész, 1966–1986 között a Bécsi Egyetem történelmi tanszékének vezetője. Több munkája jelent meg közösen Friedrich Engel-Jánosival.

A Bécsi Egyetem két alkalommal adott ki Engel-Jánosi tiszteletére tanulmánykötetet: 1963-ban, hetvenedik születésnapja alkalmából, illetve 1979-ben, a halálát követő évben. Mindkét könyvben találunk Engel-Jánosi Frigyes életével és életművével foglalkozó alapos tanulmányt.³³

Jánosi Engel Frigyes kétszer nősült. Első felesége a francia származású *Carlette Calmus* volt, aki 1963. szeptember 18-án egy ritkán előforduló vérbetegségnek lett az áldozata. Lányuk *Magda* (Madelaine, 1929) *James McMullen*-hez ment feleségül. Második felesége *Christiane Reuther* (*1923) lett.

2. Jánosi Engel Rudolf (Rudi, Oberdöblingen 1895 – Koniuchy, orosz front 1916)

Jánosi Engel Mór második fia hősi halált halt az 1. világháborúban. Frigyes bátyja önéletrajzában rendkívül tehetséges fiatalemberként emlékszik meg róla. Orvosi pályára készült, a háború kezdetén negyedik szemeszterét végző orvos. Egyetemi előképzése miatt eredetileg egészségügyi osztágha sorozták be, de saját kérésére harci egységbe helyezték át, ahol hősi halált halt.³⁴

A negyedik nemzedék, dédunokák

Jánosi Engel Rózsa Stein Marcelné (Rózsi, Pécs 1910. 06. 14. – New York 2000. 11. 04.), Jánosi Engel Róbert lánya

„Pécsről elszármazott kitűnő könyvtáros, Jánosi Engel Rózsi (Rose Stein) a New York-i Columbia Egyetemi Könyvtár munkatársa, a Hungarica-anyag „mindenes” volt.³⁵ [...] A nemzetközi hírnevet a „Hungarian and Austrian oral history project” hozta meg számára, melynek során kiemelkedő személyiségekkel vagy közeli hozzátartozóikkal készültek felbecsülhetetlen értékű interjúk” – írja róla Hajzer Lajos.³⁶

Nevével és személyével találkoztunk már az apjáról szóló fejezetben, illetve a *Vörös Andreától* származó idézetekben.³⁷

Rózsa szülei, Róbert és Krausz Marianna 1915-ban elváltak, ezért éveken keresztül félévenkénti cserékkel, felváltva, édesapjánál Pécsen, vagy édesanyjánál Üszögön, később Budapesten kellett tartózkodnia. Hazájában kezdett iskolai képzését Bécsben, majd Svájcban, Lausanneban folytatta. Az 1920-as években Budapestre került. *Bálint Alice* neves gyermekpszichológussal, pszichoanalitikussal³⁸ és körével való kapcsolata nagy befolyással voltak fejlődésére és későbbi magatartására. Nagy

³³ FELLNER 1963. 307.; LUTZ 1979.

³⁴ ENGEL-JANOSI 1974. 54

³⁵ A „mindenes” szó itt pozitív értelmű; azt kívánja jelezni, hogy a könyvtár Hungarica-anyagának létrejöttében, kezelésében sokoldalú munkát végzett, s ennek eredményeként keletkezett a különösen gazdag és értékes gyűjtemény.

³⁶ HAJZER 2002. 107-108.

³⁷ A továbbiakban a Stein Annától írásban kapott információkra támaszkodom.

³⁸ *Bálint Alice (1897–1939): „a bp.-i pszichoanalitikus isk. egyik legjelentősebb alakja, eredetileg antropológiát tanult. Ferenczi Sándor tanítványa, Bálint Mihály felesége. Elsősorban a gyermeki fejlődés, nev. kérdései, a pszichoanalízis nev.-i adaptációja foglalkoztatta. Széles körű tanácsadói, ismeretterjesztő, analitikus tevékenységet folytatott, rendszeresen publikált hazai és*

műveltségre tett szert, amelyhez nyilvánvalóan a pécsi apai, illetve nagyapai ház szellemi atmoszférája lényegesen hozzájárult. Főleg a zene és az irodalom terén voltak kiváló ismeretei, amellel kifogástalanul beszélt több idegen nyelven (1948 után oroszul is megtanult). 1934-ben házasságot kötött Stein Marcellel (1901–2002), a Magyar Pamutipar Rt. főmérnökével, egy volt MÁV főmérnök, Stein Sándor fiával. 1936 született Anna Mária nevű lányuk, majd 1938-ban fiuk, János Gábor. Letartóztatásuk és pár hónapi gyűjtőtábori tartózkodásuk ellenére – a családfő, Marcel előrelátásának és rendkívül gondos szervezésének köszönhetően – élve vészelték át a német megszállás idejét. A háború után a család Pécsre költözött, ahol az 1948-as államosításig próbálták feléleszteni a Horthy és Szálasi uralom, illetve a német megszállás idején elkobzott és lezüllesztett családi vállalatot. Ekkor visszaköltöztek Budapestre, 1949-ben pedig sikertelenül próbálták elhagyni az országot: lefoglalták őket a csehszlovák határon, fogházba kerültek, és teljes vagyonekぼzást szenvedtek. A két gyermek 1956-ban, a forradalom leverése után hagyta el az országot, férje egy, Rózsa maga két évvel később. 1958-ban fiukkal együtt az Egyesült Államokba vándoroltak be, és New York-ban telepedtek le, míg lányuk Párizsban maradt. Stein Marcel New York városánál kapott állást. Rózsa – 54 éves korában (!) – könyvtárosi diplomát és állást szerzett a New York-i *Columbia Egyetemen*. Itt a közép-európai irodalom részlegében kapott munkát, ahol az évek folyamán több projekt létrejötténél is mérvadó szerepet játszott, mint például a budapesti és a bécsi állami könyvtárakkal folytatott könyvcserefolyamat kialakításában. Egy általa kezdeményezett projekt nemzetközi hírnévhez juttatta. A Hajzer által említett „*Hungarian and Austrian oral history project*”-ről van szó, melynek keretében kiemelkedő személyiségekkel és közeli hozzátartozóikkal folytatott beszélgetéseket rögzített. Interjúpartnerei főleg Amerikában élő emigráns magyar és osztrák intellektuelek, politikusok és művészek – köztük holokauszt-túlélők – voltak. Jentős érdeme, hogy az ő közbenjárásának és tetterejének köszönhetően került felállításra Bartók Béla mellszobra a Columbia Egyetemen.

Élete utolsó éveiben többször meglátogatta régi hazáját. 1978-as pécsi látogatása alkalmával a Janus Pannonius Múzeumnak adományozta apja említett bronz mellsobrát. 1982-ben szélütés érte, de még több éven keresztül folytatta munkásságát. Kutatómunkájának eredményét a budapesti *Széchenyi Könyvtárnak*, illetve a New York-i Columbia Egyetemnek adományozta.

Rózsa New York-ban hunyt el 2000-ben. Földi maradványai – mint láttuk – Pécssett, a Belvárosi Templomban (Dzsámi), édesapja kriptájában kapták végső helyüket.

nemzetközi folyóiratokban. 1939-ben Angliába emigrált, ahol elhunyt. Számos területen egyéni álláspontot képvisel a pszichoanalízisen belül: felhívja a figyelmet az anyai szeretet különleges term.-ére és fontosságára a gyermeki fejlődésben, melyben Freuddal ellentétben nagy jelentőséget tulajdonít a környezetnek és a nev.-nek. Nem ért egyet a korabeli pszichoanalitikusoknak a családi nevelés neurotizáló hatására vonatkozó nézeteivel: álláspontja szerint a kisebb sérülések a feszültségtűrési képességének erősödését segítik elő, és hozzásegítenek a nagyobb konfliktusok átvészeléséhez. Hasonló okokból szükségesnek tartja a formális fegyelem egyes elemeinek megőrzését. A nev. egyik legfontosabb céljának az én erősítését tartja. Felhívja a figyelmet a nev. kultúrafüggő voltára. – F. m.: A gyermekszoba pszichológiája. Bp. 1931., 1990.; Anya és gyermek. Bp. 1941., 1990. – Ir. Harmat P.: Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis. Bern, 1986.; Vajda Zs.: A pszichoanalízis budapesti iskolája és a nevelés. Bp. 1995.“

Vajda Zsuzsanna, In: http://www.kislexikon.hu/balint_alice.html

Jánosi Engel Pál gyermekei – Clarisse és Péter

1. Janosi Engel Clarisse (Sissy) Arnhold Henryné (Pécs, 1925)

Clarisse fiatalon, 1946-ban, a család Amerikába érkezésének évében ment feleségül *Henry Arnhold*-hoz³⁹. Henry egy német származású (drezdai) bankár, aki a New York-i *Arnhold & S. Bleichroeder* családi bank elnöke volt, mielőtt fia, John P., a bank mostani elnöke vette volna át ezt a tisztséget. A házaspár New York City-ben él, két gyerekük született:

- 1) Michele Elisabeth (Shelly, 1951 – 2007)
- 2) John P. Arnhold (sz. 1953)

2. Janosi Engel Peter, Dr. PhD (Edgar; Peter E. De Janosi; sz. Pécs 1928. 06. 26), Janosi Engel Pál fia

Rendkívül eredményes szakmai pályát futott be, melynek folyamán nemzetközi ismertségre tett szert. Osztrák enciklopédiákban (Janosi Engel Friggyessel közösen) *osztrák* származású amerikai gazdasági statisztikusként és közgazdászként tartják nyilván. A magas kitüntetésekkel, több doktori címmel – köztük a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem és az Orosz Tudományos Akadémia tiszteletbeli doktori titulusaival – rendelkező Janosi Engel Peter, az utolsó Pécsen született Janosi Engel, Chappaquában, New York Államban él, ahol családnevét *De Janosi*-ra változtatta meg. Peter E. De Janosi Pécsen járt elemi iskolába, azután családjával Brünne (Brno), az akkori Csehszlovákiába költözött, ahonnan édesanyja, született Ornstein Kitty származott. Gimnáziumi tanulmányait itt kezdte meg, majd a család 1941-ben visszaköltözött Pécsre, ahol Peter a pécsi cisztercita gimnáziumban tanult tovább. Mint láttuk, szerencsés véletlennek köszönhetően túlélte a háborút és a zsidó deportációt 1944-ben.

1946-ban Svájcban és Mexikón keresztül az Amerikai Egyesült Államokba emigrált, ahol a Michigani Egyetemen közgazdasági tanulmányokat folytatott. A Michigani Egyetemen együtt dolgozott a híres magyar származású tudóssal, *Katona Györggyel*, és a Nobel díjas *Lawrence Klein*-nel.⁴⁰ Tanulmányait 1956-ban a doktori fokozat megszerzésével fejezte be.

Az egyetem befejezése után egy nagy olajvállalatnál (Exxon) kapott állást, ahol makroökonómiai (macro-economic) modelleket szerkesztett és különböző, közgazdasági kérdésekkel kapcsolatos szakcikkeket írt.

Később a *Ford Foundation*-hez, az akkori legnagyobb amerikai alapítványhoz került.⁴¹ A Ford Alapítvány számos részlegén megfordult, foglalkozott például a kutatókat támogató ösztöndíjprogra-

³⁹ http://www.sourcewatch.org/index.php?title=Henry_H._Arnhold

⁴⁰ Katona György: http://de.wikipedia.org/wiki/George_Katona

Lawrence Klein: http://www.nobel-winners.com/Economics/lawrence_robert_klein.html

⁴¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Ford_Foundation

mok (fellowship programs) fejlesztésével, a tudományos kutatási programok pénzelésével, valamint egyetemek anyagi támogatásával is.

Az 1960-as évek végén illetve az 1970-es évek elején az ösztöndíjprogramok egyikének a keretében foglalkozott az akkori budapesti Marx Károly Egyetem (jelenleg: Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem) oktatóinak az amerikai egyetemeken történő továbbképzésének az irányításával. Ezalatt az időszak alatt Peter E. De Janosi gyakran hazalátogatott szülőföldjére.

1980-ben a *Russell Sage Foundation*⁴² alapítvány tagja és alelnöke (vice-president) lett, ahol számos, könyvformában kiadott társadalomtudományi tanulmány finanszírozásával foglalkozott.

Ugyanebben az időszakban, 1986 és 1990 között a *Rockefeller Foundation* keretében is tanácsadóként működött, valamint az *International Institute for Applied Systems Analysis (IIASA)* Laxenburg, Ausztria ügyintézési tanácsának is tagja lett.⁴³

Az IIASA egy nagy fontosságú, nemzetközi (kelet-nyugati) kutatási szervezet, amely számos globális kérdéssel, mint például környezetvédelemmel, vagy a népességnövekedéssel foglalkozik. 1990-ben Peter E. De Janosit kinevezték az IIASA vezérigazgatójának, amely tisztséget hat évig töltötte be. Ezen idő alatt Ausztriában élt. Igazgatósága egybeesett a hidegháború végével, ami az IIASA, mint átfogó, kelet-nyugati jellegű szervezet számára, nagyméretű átszervezések szükségességét hozta magával, ami Péter részére ugyanakkor rendkívül nagy és jelentőségteljes szakmai kihívást jelentett, amelyet sikeresen tudott véghezvinni. Nyugdíjba vonulásának évében, 1996-ban, több magas díjban és kitüntetésben részesült, ezek közt, a *Honorary Scholar, International Institute for Applied Systems Analysis*, az osztrák állam *First Class Cross of Honor for Science (Das Österreichische Ehrenkreuz für Wissenschaft und Kunst I. Klasse)*, valamint Bécs tartomány és város *The Golden Decoration, Province and City of Vienna, (das Goldene Ehrenzeichen für Verdienste um das Land Wien)* kitüntetései. Nyugdíjaztatása után visszatért az Amerikai Egyesült Államokba, ahol mint tanácsadó továbbra is tevékeny maradt.

Janosi Engel Peter kétszer nősült; első felesége *Nancy McLellan* (1929 – 2006), második felesége *Monica Reis* (*1936); három fia és két unokája van:

1. Paul (*1959, 1. házasságából) oo Lydie Szabó (*1957)
2. Nicholas (*1965)
3. Alexander (*1968) oo Amber Schowalter (*1968); gyermekeik:

3.1 Max (*1999)

3.2. Evan (*2003)

⁴² <http://www.russellsage.org/>

⁴³ <http://www.iiasa.ac.at/>

Moskovits István Dr. (1905 körül – 19??), Loránt (Löwy) Lipótné Jánosi Engel Berta unokája

Jeles személyiség, Rómában élt, közismert szakember volt állatállományi kérdésekben, nemzetközi tekintélynek örvendett. Az ENSZ egyik legnagyobb szakosított szervezetének, a Rómában székelő Mezőgazdasági és Élelmezési Világszervezetnek (angolul FAO) volt az alkalmazottja, amely szervezeten belül a Málta állam állandó képviselője tisztséget töltötte be.⁴⁴ Az EÁSZ (Európai Állattenyésztők Szövetsége) alapítói közé tartozik.

Moskovits István szerepéről és jelentőségéről *Dr. Andrea Rosati Ph.D.*, az Európai Állattenyésztők Szövetsége (EÁSZ) főtitkárának egy 2005-ben elhangzott beszédében a következőképpen vélekedik: *„Magyarország és az EÁSZ közötti együttműködés sok évvel ezelőtt kezdődött és mindig szoros és sikeres volt. A magyarok kulcsszerepet játszottak a Szövetség létrehozásában, fejlesztésében és a mai napig aktívan segítik munkánkat. Nem merném felvállalni, hogy minden egyes magyar szakember nevét felsoroljam, akik napjainkig közreműködtek az EÁSZ munkájában, illetve a tanácskozásokon résztvettek, hiszen ezeket a neveket Önök nálam bizonyára jobban ismerik. Engedjék meg, hogy kiemeljek néhány személyt, akiknek ez alkalommal szeretném köszönetemet kifejezni munkájukért. Az EÁSZ alapítói közé tartozik Moskovits István, akit 1930-ban, az akkori magyar mezőgazdasági miniszter, Kállai Miklós küldött Rómába, hogy a Nemzetközi Mezőgazdasági Hivatallal (amely a FAO elődjének tekinthető) vegye fel a kapcsolatot. Moskovits e nemzetközi intézmény munkatársaként az állattenyésztésért volt felelős. 1937-ben javaslatot tett a 4. Nemzetközi Állattenyésztési Kongresszus megszervezésére, amelynek 1939-ben Svájc helyet is adott volna, azonban a II. Világháború terveit keresztülhúzta. Végül 1947-ben, már mint FAO szakértő, Zürichben megszervezte ezt a konferenciát. Személyének egyebek mellett azért is nagyon hálás lehet az EÁSZ, és jómagam is, hiszen olasz vagyok, hogy a Szövetség székhelye Moskovits közbenjárására került Rómába, ahol ő is dolgozott. Moskovits hosszú évek kitartó munkája gyümölcseként 1954-ben a FAO hivatalosan is elismerte Szövetségünket, mint az európai állattenyésztők hivatalos szervezetét. [...] Másik nagyon meghatározó és kimagasló személyisége az EÁSZ történetének Horn Artúr professzor, [...] Kevésbé ismert, hogy a Szövetség főtitkári pozícióját Czákó József professzor is betöltötte egy rövid ideig az 1950-es évek elején, akit Moskovits ajánlott erre a feladatra.”*⁴⁵

Moskovits István felesége **Vivaldi Mária** (? – ?), egy magas olasz arisztokrata családból származott; gyermekeik nem voltak.⁴⁶

⁴⁴ Lásd pl.: <http://www.eaap.org/docs/newsletters/Former%20Newsletter/42/sec4.html>;
<http://www.fao.org/DOCREP/005/AD014E/AD014E12.htm>;

⁴⁵ A Magyar Állattenyésztők Szövetsége (MÁSZ) újraalapításának 10. évfordulójára, 2005. október 12-én, a Vajdahunyad várban rendezett jubileumi emlékülésen elhangzott beszédéből. (<http://www.allattenyesztok.hu/jubileum.php>)

⁴⁶ Jánosi Engel Péter közlései alapján.

Ürögdi György, eredetileg **Moskovits** (Nagyvárad, 1908. 07. 08. – Budapest, 1987. 01. 14.), Loránt (Löwy) Lipótné Jánosi Engel Berta unokája

Valószínűleg alig közismert, hogy Ürögdi György, a híres magyar történész és történelmi író Jánosi Engel Adolf dédunokája volt. A Magyar Életrajzi Lexikon a következőket közli róla: „*Ürögdi György, Moskovits (Nagyvárad, 1904. júl. 8. – Budapest, 1987. jan. 14.): történész, a történelemtudomány kandidátusa (1966). Egyetemi tanulmányait Freiburgban, Münchenben és Bernben végezte (1922-1926). Bernben közgazdasági doktorátust (1926), a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen ókori történelemből bölcsészdoktori oklevelet szerzett (1938). 1926-tól a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank nagyváradi, 1928-tól pécsi, 1942-től budapesti tisztviselője, 1948-ig, mint cégjegyző, 1945-48-ban a bank üzemi bizottságának elnöke. 1948-49-ben a Miniszterelnökség Országos Könyvhivatalának osztályvezetője, 1949-52-ben a Népművelési Minisztérium csoportvezetője. 1953-58-ban a Képzőművészeti Főiskolán csoportvezető. 1958-tól nyugdíjazásáig (1965) a Budapesti Történeti Múzeum római kori csoportjának és az Aquincumi Múzeumnak a vezetője. Római kori gazdaság- és politikatörténettel foglalkozott, jelentős tudománynépszerűsítő munkássága. Fő művei: *Die Handelsbeziehungen zwischen der Schweiz und Rumänien mit besonderer Berücksichtigung der Wirtschaftsverhältnisse* (Bern, 1926); *Lucius Cornelius Sulla* (Pécs, 1938); *A régi Róma* (Budapest, 1963); *Róma kenyere, Róma aranya* (Budapest, 1969); *Kleopátra* (Budapest, 1972); *Kard és törvény. Marius és Sulla kora* (Budapest, 1974); *Nero* (Budapest, 1977).⁴⁷*

Ürögdi könyvei idegen fordításokban is megjelentek és ma is keresettek, egyes címek pedig a történelem szakos egyetemisták olvasmányainak jegyzékén is szerepelnek. Így például az általa fordított Julius Caesar: *A polgárháború* (Budapest 1968), továbbá *Kard és törvény. Marius és Sulla kora és Kleopátra*.⁴⁸

Az interneten Ambrus Judit irodalomkritikus *Róma* c. könyvét áradozó szavakkal útikalauzként ajánlja magasabb igényű olaszországi turisták részére. „*Olyan útikönyv [...], amelyik szépirodalmi stílussal, s igaz, mély szenvedéllyel akarja bemutatni választott tárgyát, a várost, A Várost, alig akad manapság. Ürögdi Róma könyve fantasztikus élmény. Mert írója úgy mutatja be az Örök Várost, hogy minden sorából, minden mondatából szenvedélyes szeretet árad. Szeretet és tisztelet.*” – lelkesedik Ambrus.⁴⁹

Ürögdi György felesége *Lamprecht Erzsébet* (? – ?) volt. Fiuk, *Ürögdi Tamás* (sz. 1944) *Gyulás Évát* (sz. 1949) vette feleségül. Gyermeük *Ürögdi Zoltán* (sz. 1980).

⁴⁷ <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html>

⁴⁸ <http://www.readme.cc/hu/koenyvtippek-es-olvasok/koenyvtipp/showbooktip/1129/>

⁴⁹ Ambrus Judit [book info] Ürögdi, György: *Róma*. Panoráma, Budapest/1969.

<http://www.readme.cc/hu/koenyvtippek-es-olvasok/koenyvtipp/showbooktip/1129/>

Fischer Leopold / Agehananda Bharati Prof. Dr. (Bécs, 1923. 04. 20. - Pittsford / New York, 1991. 05. 14.), Jánosi Engel Marianna unokája

Adolfnak ez a dédunokája is kimondottan érdekes személyiség: világhírű szociálintropológus és indológus. A buddhista vallásra tért át, és nevét *Agehananda Bharati*-ra változtatta. Neve és 500-nál több publikációjának címe az interneten számtalan helyen található, főleg angol és német, de magyar nyelvű weblapokon is.⁵⁰

Már gyermekkorában megtanulta a klasszikus hindi és szanszkrit nyelveket. A bécsi Akademisches Gymnasium-ot 1941-ben fejezte be, utána a bécsi egyetem orientalisztikai és etnológiai fakultásain tanult 1948-ig. A háború idején a *Szabad India* légiónál teljesített szolgálatot. Kiváló hindi nyelvismerete miatt mind társai, mind az ellenség gyakran valódi hindunak vélték. A háború idején tett expedíciók eredményeként szenvedélyévé válnak a nagy (tanulmányi) utazások, amely élete végéig egyik legfontosabb tevékenysége lett. Leghíresebb teljesítménye ezen a téren egy legendás 1500 km-es gyalogtúrája, amit hindu koldus szerzetesként tett meg. Egyetemi tanulmányai elvégzése után Indiába ment, buddhista kolostorba állt be, szerzetes lett és magas fokú tanulmányokat végzett. Nevét 1951-ben változtatta meg. Szerzetesi tanulmányaival egyidőben maga is tanított – többek között – Delhiben, Banarasi/Varanaziban, a Nalanda Egyetemen, Bangkokban, Tokióban és Kiotóban. 1956-ban került az USA-ba a washingtoni egyetemre, onnan Siracusába, ahol 30 évig tanított. Közben a világ számos helyén vendégtanárként is működött: Hawaiiin, Nagy-Britanniában, Michiganban, Oroszországban, Németországban, Írországon stb. Rengeteg kitüntetésben is részesült és számtalan tudományos szervezetnek rendes, levelező vagy tiszteletbeli tagja volt. Legjelentősebb művei: *The Tantric tradition*. London, 1966; *The Light at the Center: Context and Pretext of Modern Mysticism*. Santa Barbara, 1976; *The Ochre Robe: An Autobiography*. Second Revised Edition, with New Epilog. Santa Barbara, 1980. (Önéletrajz).

Kiváló kultúrtörténeti jelentőségét és szerepét érzékelteti, hogy több nemzetközileg ismert író és kutató hivatkozott műveire, köztük *Kösztler (Koestler) Artur magyar származású író és Claudio Mutti* professzor, olasz történész, író, filozófus. Kösztler egy magyarul is megjelent könyvében köszönetét fejezi ki Agehananda Bharati tanárnak a könyv írásánál nyújtott segítségért: „*Mélységes köszönettel tartozom Szvámi Agehananda Bharatinak (Dr. Leopold Fischer) és [...], hogy elolvasták, türelmesen megbírálták, korrigálták kéziratomat, munkámat javaslataikkal, bátorításukkal segítették.*”⁵¹ Mutti, aki egy ugyancsak magyarul is megjelent munkájában Bharati-ra hivatkozik, forrása szerzőjét illetően megjegyzi: „*Az osztrák Agehananda Bharati-ról van szó, aki professzor és »practicing Tantric yogi«, s ugyanolyan távol áll az ortodox hinduizmustól, mint a filonácizmustól; [...]*”⁵²

⁵⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/Agehananda_Bharati http://www.maxwell.syr.edu/moynihan/sac/Bharati_Memorial_Grant/

⁵¹ KOESTLER 1980. Online változat: <http://www.terebess.com/konyvkiadas/pdf/indielabel.pdf>

⁵² MUTTI 1999. Online változat: <http://www.tradicio.org/kvintesszencia/trad99muttiokknacism.htm>

Az ötödik nemzetség – ükunokák

Jánosi Engel Rózsa és Stein Marcel gyermekei – Anna és Szikla Gábor

1. Stein Anna Mária (sz. Budapest, 1936. 04. 23.)

Az összes, Magyarország határain túl élő Jánosi Engel leszármazottak közül a Párizsban élő festő és szobrász Stein Anna tartja a legintenzívebb kapcsolatot a régi hazával. 1972 óta rendszeresen látogat Pécsre és Komlóra is. Művészetéről francia honlapján informálódhatunk;⁵³ magyarul egy ugyancsak az interneten található, *Cserba Júlia* és *Torday Aliztól* származó szövegből.⁵⁴ Az következő életrajzi ismertetése Stein Anna személyes közlése alapján íródott.

A Budapesten született Stein Anna még megélte a Jánosi Engel család utolsó pécsi és jánosi-pusztai éveit, és a háború alatti katasztrófák előtti éveiből is sok emléket tudott megőrizni. Ismerte még az 1943-ban meghalt Róbert nagypapját, és az 1939-ben elhunyt agg dédnagypapjára, József-re is emlékszik. A Jánosiban töltött nyarak legszebb gyermekkori emlékeihez tartoznak. A háború és az azt követő, alapvető változások hirtelen és fájóan vetettek véget az emlékezetében idillikusnak tűnő körülményeknek. A magyar holokauszt idején – apjának, Stein Marcelnek köszönhetően – öccsével, Gáborral együtt áldozatkész keresztény embereknel és zárdákban talált menedéket. A háború előtt Budapesten élő család a háború után Pécsre költözött; az 1948-ig ott töltött három év ugyancsak mély, ám egészen más jellegű nyomokat hagyott Anna életében. Budapesten a Képzőművészeti Gimnáziumot végezte el, utána pedig 1956-ig a Képzőművészeti Főiskolán tanult. 1956-ban részt vett a forradalmi tüntetéseken, s a forradalom leverése után külföldre menekült.

Művészi tevékenységét Anna igen korán kezdte el; első szobrocskáit még kislány korában készítette Pécsen, mostoha-nagyanyja, *Engel-Baiersdorf Erna* szobrásznő műhelyében, tőle kapott agyagból. A budapesti Képzőművészeti Főiskolán *Hintz Gyula* a mestere, de nagy hatással volt rá *Kondor Béla* is. Az ország elhagyása után rövid ideig Bécsben, majd Párizsban folytatta tanulmányait. Párizsban, ahol mint magyar menekült ösztöndíjat kapott, négy évig az *École Nationale des Beaux Arts*-on tanult. Mesterei *Jean Souverbie* és *Jean Aujame* voltak. Időközben férjhez ment, és hogy megélhetését biztosítsa, férjével, *Szendy Arisztiddel*, aki szintén magyar menekült és művész volt, iparművészeti munkákat készített. Ezek jelentős párizsi iparművészeti galériákban kaptak helyet. Találkozott

⁵³ http://www.artotal.com/crea/anna_stein/

⁵⁴ „A 60-as években a geometrikus és lírai absztrakt jellemezte munkáit. Festményeit dús drapériába burkolt, térben lebegő figurák, a mozgás, a színárnyalatok gazdagsága, a hideg és meleg színek együttes használata jellemzi. Az Öböl-háború az asszír-babiloni művészetre irányította figyelmét (*Vénusz fürdése*, 1993; *Háború és béke*, 1993; *Arkangyal és Sibylla*, 1996). Bronzba öntött szobrai többnyire a festményeken megformált figurákkal rokon vonásokat mutató emberi alakokat ábrázolnak (*Múzsza*, 1994). Párizs 17. kerületének egyik lakóépületét (27/29, rue Navier) monumentális absztrakt faliképe (1987) díszíti. Budapesten, a Margit-híd pesti hídfőjénél helyezték el a nyilasok által Dunába lőtt áldozatok emlékére, kerámialapokból összeállított Égbekiáltó (1990) c. emlékművét. 1993-ban avatták fel a quimper-i katedrális általa tervezett üvegablakát.”
http://artportal.hu/lexikon/muveszek/stein_anna

Viktor Braunerrel, Hajdu Istvánnal és később Rozsda Endrével, akik bátorították és tanácsaikkal segítették kibontakozását. Ma nemzetközileg ismert művésznek számít, aki számtalan országban – így Magyarországon is – rendszeresen szerepel kiállításokon. A világ több neves múzeuma vásárolta meg festményeit, szobrait, kispasztikáit. Magyarországon a Szépművészeti Múzeumban és a pécsi Janus Pannonius Múzeumban találhatók művei. 1979-ben szervezett a párizsi Orangerie termében egy nagy visszhangot keltő, Paris-Budapest nevű kiállítást, amelyen 77 magyar művész vett részt.

2007. október 14. és november 10. között szerepelt a budapesti *Abigail Galéria A próféták hazatérnek III.* című kiállításán. A kiállítás külföldön élő, ismertté lett magyar művészek válogatott munkáit mutatta be. Ebben az időszakban Pécsen és Komlón is járt. Komlón *Páva Zoltán* polgármesternek és *Jakab Rózsának*, a helyi múzeum vezetőjének volt a vendége. Az ünnepélyes keretek közt lezajlott találkozón hivatalos nyilatkozatot írt alá Jánosi Engel Adolf élő leszármazottai nevében, mely szerint a *Komlói Bányászati Gyűjtemény Közhasznú Alapítvány Jánosi Engel Adolf* nevét viselheti. A látogatás alkalmával különféle, a Jánosi Engel család történetével kapcsolatos okmányokat adományozott a múzeumnak.

Stein Anna kétszer házasodott, első férje *Szendy Arisztid* (sz. 1936), szobrász volt. Fiuk, *Szendy István* (Stéphane, sz. 1965) szintén művész. Felesége *Isabelle Le Fouest*, két gyermekük van:

1. *Olivia* (sz. 1993)
2. *Matthias* (sz. 1996).

Anna második férje *Dr. Nourredine Abdi* (Medea/Algéria, 1929. 08. 15.), nemzetközileg ismert szociológus. Számos külföldi egyetemen kívül 1974 óta magyarországi egyetemekkel is együttműködik, elsősorban a Szegedi Tudományegyetemmel, melynek kiadványaiban előadásai és egyéb munkái is megjelennek.⁵⁵

2. Szikla Gábor (Stein János Gábor; Budapest, 1938. 05. 05.)

Gyermek- és ifjúkorának története hasonló Anna nővére történetével. 1956-ban érettségizett, a budapesti Műegyetemre iratkozott be, de rögtön a forradalom után elhagyta az országot. Bécsbe került, onnan ösztöndíjjal a németországi Kasselbe, ahol tanulmányait folytatta. 1958-ban szüleivel együtt kivándorolt az Egyesült Államokba, ahol kölcsönt vett fel, hogy mérnöki tanulmányait befejezhesse. A diploma megszerzése után a Connecticut állambeli Hartfordban helyezkedett el, ahol atomerőművek szabályozására specializálódott. A 90-es évek közepén egy ideig Dél-Koreában működött. Szakmailag még jelenleg, hetven éves korában is aktív. 1990 óta házas, felesége *Anna Niewadowska* (sz. 1958), lengyel származású ügyvédnő. Gyermekai nincsenek.⁵⁶

⁵⁵ <http://www.ujkortortenet.hu/content/57>; ill. Stein Anna írásbeli közlése alapján.

⁵⁶ Stein Anna írásbeli közlése alapján.

Janosi Engel Clarisse Arnhold Henryné gyermekei,

1. Michele Elisabeth (Shelly) Arnhold (1951 – 2007)

Michele híres amerikai műlovarnő (úrlovasnő/equestrienne) volt, aki tragikus lovasbalesetet folytán halt meg 2007-ben. Férje ill. gyermekei nem voltak. Személyével kapcsolatosan számos cikket lehet az interneten találni, köztük egy gyászjelentést is.⁵⁷

2. John P. Arnhold (sz. 1953)

John P. Arnhold nevezetes bankár és apja utódként az *Arnhold & S. Bleichroeder* családi bank jelenlegi elnöke. Felesége Jody Gottfried (sz. 1943). Két gyerekük van:

1. Paul (sz. 1984)
2. Julia (sz. 1987)

Jánosi Engel (De Janosi) Péter gyermekei, Paul, Nicholas és Alexander

1. De Janosi Paul (sz. 1957)

Paul diplomás gépészmérnök és fizikus; néhány évig az IBM cégnél dolgozott, aztán más jelentős vállalatoknál vezető beosztásokban, ma pedig igazgatója egy nagy amerikai management tanácsadó cégnek (Alliance). Felesége a magyar származású Szabó Lydie (sz. 1968?), aki közgazdásztant valamint politikai tudományokat tanult és szintén fényes karriert futott be; gyermekeik nincsenek. Mindkettőjükről az interneten is sok szép adat található.

2. De Janosi Nicholas (sz. 1965)

Nicholas gazdasági egyetemet végzett és egy amerikai nagyvállalat keretében (Reuters-Thompson) marketinggel foglalkozik. New York-ban él, nem nő.

3. De Janosi Alexander (sz. 1968)

Alexander egyetemet végzett grafikus (designer) és egy New York-i grafikus cég társtulajdonosa. Felesége, Amber Showalter (sz. 1968) szintén grafikus. A New York állambeli Chappaquában élnek, és két gyermekük van:

⁵⁷ „Deaths ARNHOLD, MICHELE ELIZABETH (SHELLY). ARNHOLD - Michele Elizabeth (Shelly) of Bethel, CT, July 23, 1951-December 23, 2007, beloved daughter of Clarisse and Henry Arnhold and sister of John (Jody), aunt of Paul and Julia. Shelly was a nationally renowned equestrienne. She passed away unexpectedly, while on her horse, pursuing her passion. In addition to her competitive successes, she also bred horses and was a compassionate animal-lover, who cared for animals of all kinds. Most importantly, she leaves a wide circle of friends and family who admired and loved her. A memorial service will be planned for the early part of 2008.” The New York Times: December 30, 2007.

<http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=990DE5DD1F3AF933A05751C1A9619C8B63>

1. Max (sz. 1999)
2. Evan (sz. 2003)

Engel Adolf nevelt gyermekei

Engel Adolf nem csak saját gyermekeibe „fektetett be tőkét” nevelés céljából.⁵⁸ Tudjuk, hogy saját gyermekein kívül nevelésben részesítette például viszonylag korán meghalt Simon öccse (1822 – 1864. 06. 20.) öt árva gyermekét és Takács nevű, „hű házmestere” fiát, kit pappá képeztetett ki.⁵⁹

1. Engel Lipót (? – 1886), Simon nagyobbik fia utóbb az *Engel és fiai* cég mohácsi részlegét vezette.⁶⁰

2. Cserkúti Engel Miksa (Max, Pécs 1857 – 1933)

Simon fiatalabb fia, Adolf nagybátyához hasonlóan, ragyogó pályát futott be: nagynevű gazdasz, faiparos, biztosítási szakértő, menedzser lett. *Cserkúti* előnévvel 1895-ben magyar nemességet kapott. Nagy érdemei vannak a fiumei kikötő fejlesztésében. Világsikert aratott ötletével egy európai utasbiztosító társaság létesítésére: „*Cserkúti Engel Miksa, a pécsi üzletember [...] 1907. május 9-én létrehozta az Európai Áru- és Poggyász Biztosító Rt-t, a világ legelső, erre szakosodott biztosítóját.*” olvashatjuk egy, „*100 éves az utasbiztosítás - egy magyar ötlet*” című, 2007-ben megjelent cikkben. „*A pécsi fakereskedő találmányának tíz év alatt akkora sikere lett, hogy Európa-szerte 17 leányvállalatot épített ki. [...] A [második] világháború és az államosítás után közel négy évtizedig szünetelt a tevékenysége Magyarországon, csak 1989-ben indult be újra a hagyományos utasbiztosítások értékesítése.*”⁶¹ Nevével ma számtalan biztosítási társulat reklámoz Magyarországon. Cserkúti Engel Miksa költészettel is foglalkozott: héber nyelvű verseskötetet jelentetett meg.⁶²

3. Takács István (1865. 04. 12. – 1939.)⁶³

„*A nálam már 30 éve hűen szolgáló Takács házmesterem fiát egyetemre járatam és lelkésszé képeztettem ki, és mihelyt Mindszenten vagy Jánosin vákáns plébánosi hely lesz, (az első 4000, a második 2000 Ft évi járadékkal jár), ki akarom ott pappá nevezni, hogy édesapja méltó nyugalomban nála tölthesse majd maradék éveit.*” – írja Jánosi Engel Adolf.⁶⁴ Tervét meg is valósítja, és Takács

⁵⁸ ENGEL 1887. 21. Ld. „A második nemzedék – a gyermekek” c. fejezet első bekezdését.

⁵⁹ ENGEL 1887. 22.

⁶⁰ LENKEI L. 1922. 185.

⁶¹ Gondola 2007. (<http://www.gondola.hu/cikkek/53341>)

⁶² ÚJVÁRI 1929. 228.; KEMPELEN 1939. 54.

⁶³ Takács István Dénes (Deutsch) Gizella író nő anyai nagybátya volt, kinek jánosi-i házában az író nő gyermekkorától fogva gyakran időzött, ezáltal baráti viszonyba kerülve a Jánosi Engel családdal, melyről *Harminc ezüst* címmel, egy mindmáig ki nem adott családi regényt is írt. A regényt - Stein Anna szóbeli adatai szerint - később Steinné Jánosi Engel Rózsi átdolgozta, modernizálta és rövidítette. (DÉNES/STEIN ms.).

⁶⁴ ENGEL 1887. 22.

István 1897-től, 1935-ig (Mecsek) Jánosi község katolikus papja lett.⁶⁵ Takács István 1899-ben adja ki a már említett, Jánosi Engel Adolfról írt kis könyvét. A szöveg végső mondataiban, miután megvázolta Jánosi Engel Adolf életútját, alkotásait és jellemét, az okra is rámutat, melyek a könyv megírására készítették:⁶⁶

„Hősökről regélnek a csaták krónikásai, emlék-szobrok ezrei hirdetik a múlt nagy férfainak di-csőségét, minden nemzet ünnepli nagy alakjait. - De az utódok ezen hódolata tulajdonkép mit is ma-gaszta? Nem egyebet, mint a törhetetlen hős akarat erőt, mely nélkül nem tud remekelni a szellem s mely nélkül önfeláldozóan hatni a testi szervezet sem képes. Ez az elszánt akarat-erő képezi jánosi Engel Adolf legjellemzőbb tulajdonságát, mi által az ipar terén a „nagy” nevet kiérdemelte. - Csak a közel múlt években plébániám területén kifejtett emberfeletti ipari működésére kell felhívnom az ér-deklődők figyelmét. Egy elhagyatott vidéken mintegy második teremtés műveként állnak előttünk a komlói szénbánya s ipar-telepek, melyek messze vidékek szegény lakosainak állandó munkát és kenyeret biztosítottak. - Valóban providenciális szerep vidékünkön, melyre jánosi Engel Adolf vállalko-zott. A hegyek, mélyeiben a Teremtő Mindenható által elrejtett s évezredekken itt működő természeti erők termékeit az emberiség közhasználatának szerezte meg, mi által nemzet-culturális szempontból csakugyan reá alkalmazható e füzetke elején említett szavak: „hatott, alkotott s fényt derített.”⁶⁷ - Többet nem említek – más koncepciójú életrajz keretébe való a további méltatás, – én jánosi Engel Adolfban csak azt a lelki s kedélyi diszpozíciót akartam pár vonással feltüntetni, mellyel nagyszabású alkotásainak megvalósítására indult. - A megfoghatatlan munkaszeretet képezi azon elementáris erőt, melyel ma 83 éves korában is mindenki csodálatát kelti fel. Valóban átértzett mottóként díszlenek a bécsi jubileumi alkalmából általa kiadott füzet homlokán e szavak: „Arbeit ist des Bürgers Zierde, | Segen ist der Mühe Preis | Ehrt den König, seine Würde | Ehret uns der Hände Fleiss.” (Schiller.) - „Dolog a polgárnak díszé, | Aldás a munkának bére. | Dicső a király erénye, | Érmét a munkás kezé-re.” - Kifejezést adhatok annak is, hogy jánosi Engel Adolf a clerus iránt megkülönböztetett figyelem-mel viseltetik. - Ez úttal alkalomszerűleg említem, hogy Galimberti volt papai nuncius arczképét lak-házaiban diszes keret között őrzi annak emlékére, hogy legidősebb fia József úr Ő Nagysága a nun-ciussal találkozáva, azon nyilatkozatot hallotta tőle, mely az arczkép alatt olvasható. - Nem különben különös figyelemre vall, hogy pusztajánosii kastélyában a nuncius arczképe mellett Krautszak Jó-zsef, boldog emlékü jánosii plébános arczképe is látható, mely által különös kegyeletet tanúsított pat-ronátusbeli plébánosa iránt, ki hosszú ideig - körülbelül 37 - évig volt Jánosiban. ... Nem reklámot csinálni, nem hízelgő tömjént gyűjtani akartam e sorokban. Csak nem rég is tudomásommal egyesek a jánosi „Engel” nevet hason hangzású névvel helytelenül összetévesztve említették, mi rám nézve feszéjőzleg hatott;⁶⁸ miért is a helyes személyismeret megóvására céloztam, midőn jánosi Engel

⁶⁵ „Takács István (1865. ápr. 12. - 1935 u. ?): plébános. - 1887: pappá szent. 1897: (Mecsek)Jánosiban (Baranya vm.) plnos. - M: Jánosi Engel Adolf. Pécs, 1899. (ném-ül is: Uo., 1899).” Ld. TAKÁCS 2009.

⁶⁶ TAKÁCS 1899. Az idézetben igyekeztem megőrizni az eredeti nyelvtani formát.

⁶⁷ Pellico Silvio.

⁶⁸ Utalás a 19. sz. végi, ún. „borhamisítási botrányra”. A „botrány” egyik „főszereplője” a pécsi Engel József és fiai cég volt, ill. annak ugyancsak Engel Adolf nevű junior-tulajdonosa. (Vö. VÖRÖS 1999. 123-132.) - A két Engel család között, úgy az Enge-

Adolf életéből a néhány érdekes vonást megírtam. - Az Ég áldása Jóltevőm s családjára! Jánosi, 1899. június 24. Takács István plébános."

Takács írásából kiindulva megközelíthető a felelet a Pécssett még ma is vitatott kérdésre, hogy vajon mi készíthette Jánosi Engel Adolfot arra, hogy végleg Bécsbe költözzön, sőt még ott is temettesse el magát? Nyilvánvalóan több ok is létezhetett. Ám nagyon valószínű, hogy az egyik döntő ok épp az írásban idézett, „borhamísítási botrány” okozta rágalmak lehettek. Még hihetőbbé válhat a Takács írásából kiolvasható magyarázat, ha a „rágalmakhoz” hozzágondoljuk az ún. „tiszaeszlári vérvád” által keltett magyarországi zsidóellenes hangulatot.

Lenkei Henrik költői szóképét⁶⁹ némileg változtatva kijelenthetjük:

- A fa, melyet Jánosi Engel Adolf ültetett, jó gyümölcsöt hozott!
- A fa büszke lehet gyümölcsére!
- A fa gyökere Pécs talajában fogódzik!
- Pécs büszke lehet e fára, mely földjében termett!

Jánosi Engel (1887)

Erdősi Baiersdorf (1884)

lek, mint a Justusok által (Adolf, ill. József feleségei) létezett rokoni kapcsolat, amely például egy birtokban lévő gyászjelentés másolatából is kitűnik, üzleti összefüggésről viszont nincsen tudomásom, és valószínűleg nem is létezett. Takács írása – úgy tűnik – megközelíti a választ a Pécssett még ma is vitatott kérdésre, hogy mi készítette arra Jánosi Engel Adolfot, hogy „istenhozzádot mondvá Pécsnek, Bécsbe költözzön, [...] olyan keserű érzéssel, [...] hogy az ő imádott városába, melynek fellendüléséért oly sokat tett, mint kívülről csak kevesen, soha vissza nem tért, sőt az őt jóval később a halálba követett feleségével együtt egyik bécsi temetőben kívánt megpihenni is, ..” Még hihetőbbé válik a Takács írásából kiolvasható válasz, ha a „borhamísítási botrány” okozta „rágalmak”hoz hozzágondoljuk az ún. „tiszaeszlári per” okozta magyarországi zsidóellenes hangulatot.

⁶⁹ LENKEI H. 1930. 67. (Ld. a cikkben a „A második nemzetség - a gyermekek” c. fejezet bevezető részét)

Irodalom

ÁCS 1984 = Ács Zoltán: *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984.

BABITS 1958 = Babits András: *A komlói szénbányászat története*. In: MTA Dunántúli Tudományos Intézete, Komló Város Tanácsa et al. Pécs, 1958. 317

BABITS 1978 = Babits András: *Szénbányászat*. In: Komlói monográfia. Szerk.: Babics András. Komló, 1978. 275-373.

BAHARATI 1980 = Agehananda Bharati (Leopold Fischer): *The Ochre Robe. An Autobiography*. Second Revised Edition, with Epilog. Ross-Erikson, Santa Barbara, CA, 1980.

BAUER 1985 = Bauer, Alfredo: *Roman einer Wiener Bürgerfamilie* Bd. 1: 1848, Bd. 2: *Verlorene Hoffnung*. Verlag der Nationen, Berlin (O), 1985.

BAUER 2004 = Bauer, Alfredo: *Anders als die Anderen. Mit einem Nachwort von Primus-Heinz Kucher*. LIT VERLAG Wien, 2004. (Edition Mnemosyne Bd. 13).

B-BD 1987 = *Bio-bibliografische Datenbank "Österreichische SoziologInnen - SoziologInnen in Österreich" des Vereines: Archiv für die Geschichte der Soziologie in Österreich*. c/o Institut f. Soziologie, Karl-Franzens-Universität Graz, 1987/ Ab 2006 Verein. (online). <http://agso.uni-graz.at/home.html>, ill. <http://agso.uni-graz.at/soz/oes/index.htm>.

BIESENDAHL 1892 = Dr. Karl Biesendahl (Herausg.): *Deutsches Theaterjahrbuch*. Berlin, 1892. 3

CSÁKI 1999 = Csáky Móric: *Az operett ideológiája és a bécsi modernség. Kultúrtörténeti tanulmány az osztrák identitásról*. Európa Kiadó, 1999.

CSEKÚTI 1914 = Cserkúti Adolf: *Az első pécsi zsidók*. In: A Pécs-Baranyai Múzeum Egyesület Értesítője VII. Pécs, 1914. 1–27.

CSIKÓS 1995 = Csikós Ferenc: *Komlói legendák*. V + V BT, Budapest, 1995.

DBE 2000 = VIERHAUS, Rudolf (Hrsg.): *Deutsche Biographische Enzyklopaedie* K.G. Saur Verlag, <http://www.produkte24.com/cy/k-g-saur-1221/deutsche-biographische-enzyklopaedie-dbe-3441.html>

DEÁK 1997 = Deák Ágnes: *Európa kicsiben. Beszélgetés Csáky Móriccal*. AETAS 1998/2–3. (http://www.aetas.hu/1998_2-3/98_2-3-12.htm)

DÉNES/STEIN (kézirat) = Dénes Gizella/Steinné Jánosi Engel Rózsi: *Harminc ezüst*. Kiadatlan regény a komlói bányavállalat alapításának és az azt alapító Jánosi Engel család történetéről Steinné Jánosi Engel Rózsi átdolgozásában.

ENGEL 1887 = Adolf Engel de Jánosi: *Aus meinem Leben*. (Nyomtatott magánkiadás kizárólag családi használatra), [1887]. Eredeti: családtagok tulajdonában; másolatok (CD-R): Komlói Városi Múzeum; Pro Pannonia Kiadó Pécs (Dr. Szirtes Gábor); a cikk szerzőjénél. (A cikk szövegében található magyar nyelvű idézetek a cikkszerző fordításai.)

ENGEL 2009 = Jánosi Engel Adolf: *Életemből*. Pannónia Könyvek, Pécs, 2009.

ENGEL-JANOSI 1963 = Engel-Janosi, Friedrich: *Geschichte auf dem Ballhausplatz*. Essays zur österreichischen Außenpolitik 1830-1945. Herausgeber: Dr. Fritz Fellner. Verlag Styria, Graz, Wien, 1963.

ENGEL-JANOSI 1974 = Engel-Janosi, Friedrich: *... aber ein stolzer Bettler - Erinnerungen aus einer verlorenen Generation*. Verlag Styria, Graz, Wien, 1974.

EREC 2002 = NN: *A világ magyar jámborai*. In: *EREC – Magyar zsidó honlap*. 2002/08. 6.

FELLNER 1963 = Fritz Fellner: Ein Lebensbild Engel-Janosis als Nachwort des Herausgebers. In: Engel-Janosi, Friedrich: *Geschichte auf dem Ballhausplatz. Essays zur österreichischen Außenpolitik 1830–1945*. Herausgeber: Dr. Fritz Fellner. Verlag Styria, Graz, Wien, 1963. 307.

GÁL 2005 = Gál Zoltán: *A pécsi magánbankárok felemelkedése és bukása*. In: Szirtes Gábor / Varga Dezső (Szerk.): *Mozaikok Pécs és Baranya Gazdaságtörténetéből*. Pro Pannónia/Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara, Pécs, 2005. 35-54.

GONDOLA 2007 = 100 éves: *100 éves az utasbiztosítás - egy magyar ötlet*. In: gondola 2007. március 15. 11:34. (online), <http://www.gondola.hu/cikkek/53341>

HAJZER 2001 = Hajzer Lajos: *150 évvel ezelőtt született Jánosi Engel József*. In: Pécsi Szemle, 2001. ősz. 52–54.

HAJZER 2002 = Hajzer Lajos: *Jánosi Engel Rózsi (1910–2001)*. In: Pécsi Szemle, 2002. nyár, 107.

HUSZADIK SZÁZAD 1904/4. = e. r.: *A sajtó becsülete. „Die Ehre der Zeitng.” Wahrheit ohne Dichtung von Sinoja*. In: Huszadik Század 1904/4, Szemlék, 331.

J. E. DE SINOJA 1933 = J. E. de Sinoja: *Das Antisemitentum in der Musik*. Amalthea Verlag, Zürich-Leipzig-Wien, 1933.

JÁNOSI ENGEL J. 1924a = Jánosi Engel József: *Giacomo Meyerbeer*. In: *Múlt és Jövő*, Budapest, 1924. 163-165.

JÁNOSI ENGEL J. 1924b = Jánosi Engel József: *Wagner Richard és a zsidóság*. In: *Múlt és Jövő*, Budapest, 1924. (sorozat) 279-299, 349-351, 381-384.

JÁNOSI ENGEL J. 1931 = Jánosi Engel József: *Ördög Róbert száz éves. (Meyerbeer)*. In: *Múlt és Jövő*, Budapest, 1931. 407.

JÁNOSI ENGEL R. 1914 = Jánosi Engel Róbert dr.: *Báró Eötvös József és a magyar zsidóság emancipációja*. In: Bánóczy József (szerk.): *Évkönyv 1914*. Az Izr. Magyar Irodalmi Társulat. Budapest, 1914.

JÁNOSI ENGEL R. 1917. ms. = Jánosi Engel Róbert dr. Főhadnagy: *Hadinapló*. [1915-1917, Postscriptum: 1937] (Másolat a szerző tulajdonában.)

KEMPELEN 1932 = Kempelen Béla: *Magyar nemes családok, I-XI. kötet*. Grill Károly Könyvkiadó, Budapest, 1911–1932.

KEMPELEN 1939 = Kempelen Béla: *Magyar zsidó családok I-III. kötet*. Makkabi Kiadó, Budapest, 1937-1939/1999.

KLEMENT 2000 = Klement Judit: *Egy családi részvénytársaság a századelőn*. Gizella Gözmalom Rt. 1905–1917. In: *Korall* 2/2000. 61–79.

KLEMENT 2004 = Klement Judit: *Krausz Mayer és fiai – A szeszkereskedelem és malomipar felvirágzása*. In: Sebők Marcell (szerk.) *Sokszínű Kapitalizmus – Pályaképek a magyar tőkés fejlődés aranykorából*. HVG Kiadó Rt., Budapest, 2004. 166–179.

KOESTLER 1999 = Koestler, Arthur: *A lótusz és a robot, első rész, India*. Terebess Kiadó Budapest, 1999. Online változat: <http://www.terebess.com/konyvkiadas/pdf/indiabel.pdf>

KRISZTIÁN 2003a = Krisztián Béla: *Száz éve halt meg Jánosi Engel Adolf, a Mecsek komlói szénbányászatának megalapozója*. In: *Honismaret*, XXXI., 2003/5. 27.

KRISZTIÁN 2003b = Krisztián Béla: *Száz éve halt meg a mecseki-komlói szénbányászat megalapozója, Jánosi Engel Adolf (1820-1903)*. In: *Bányászati és Kohászati Lapok*, 2003, 136/5. 323.

KÜHSCHHELM 2004 (kézirat) = *Die Engels – die Anfänge einer jüdischen Familie in Ungarn (Az Engelék – [egy] zsidó család kezdetei Magyarországon)*. Diplomarbeit zur Erlangung des Magistergrades der Philosophie aus der Studienrichtung Judaistik – eingereicht an der Universität Wien. [2004]

LENKEI H. 1930 = LENKEI Henrik: *A jánosii Engel-család. – jánosii Engel Adolf születésének 110-ik évfordulója alkalmából*. In: *Múlt és Jövő*, 1930, Február. 62–68.

LENKEI L. 1922 = LENKEI Lajos: *Negyven év Pécs életéből. Egy pécsi újságíró visszaemlékezései*. Pécsi Irodalmi és könyvnyomdai Rt., Pécs, 1922.

LUTZ 1979 = Lutz, Heinrich: *Friedrich Engel Jánosi als Historiker in unserer Zeit*. In: Klingenstein, Grete – Lutz, Heinrich – Stourzh, Gerald (Hrsg): *Biographie und Geschichtswissenschaft. Ansätze zur Theorie und Praxis biographischer Arbeit*. In: *Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit* 6., München, 1979. 15-28.

MARCZALIK 1899 = Marczalik Henrik: *Nagy képes világtörténet*. Révai, 1899, IX. kötet. Az abszolutizmus kora, II. RÉSZ. Ausztria, mint nagyhatalom és Magyarország, VI. Fejezet. Bethlen és a Rákócziak kora. – Elektronikus kiadás. (<http://mek.oszk.hu/01200/01267/html/09kotet/09r02f06.htm>)

MÉL 1990 = *Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990*. Javított, átdolgozott kiadás. Főszerkesztő: Kenyeres Ágnes. Magyar Elektronikus Könyvtár. (<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html>); (<http://mek.oszk.hu/>)

MISKOLCZY 2003 = Miskolczy Ambrus: *Mérföldkövek az osztrák-magyar közös múltban. Az osztrák minisztertanácsi jegyzőkönyvek tanulságai*. In: Magyar Napló, 2003. december. 39-42.

MOLDOVA 1971/1973 = Moldova György: *Tisztelet Komlónak*. Szépirodalmi Könyvkiadó, ill. Magvető Kiadó, Budapest, 1971, 1973.

MUTTI 1999 = Mutti, Claudio: *Létezett-e „mágikus náciizmus”? Fordította: Dávid Andrea*. In: TRADÍCIÓ. A Metafizikai Tradicionalitás Évkönyve 1999. Kvintesszencia Kiadó, Debrecen, 1999. Online változat: <http://www.tradicio.org/kvintesszencia/trad99muttiokknacism.htm>

MWb 1870-1910 = *Das Musikalische Wochenblatt, Organ für Musiker und Musikfreunde*. E. W. Fritsch (Herausg.), Siegel Verlag, Leipzig, 1870–1910. (http://de.wikipedia.org/wiki/Musikalisches_Wochenblatt)

NÁDAS 2007 = Nádas Péter: *Élete nevezetes napján*. In: Élet és Irodalom 51/35, 2007. Aug. 31. Online: <http://www.es.hu/index.php?view=doc;17509>

PERLS 1910 = Perls Ármin: *Jánosi-i Engel Adolf emlékezete. Emlékbeszéd Jánosi-i Engel Adolf arc-képének leleplezése alkalmából. Tartotta Perls Ármin főrabbi*. Függelék: Életrajzi adatok. Pécs 1910. Kiadó nincs megnevezve; található az OSZK-ban, B 2143/1983 leltári szám alatt.

PILKHOFFER 2005 = Pilkhoffer Mónika: *Építők és építőmunkások a XIX-XX. század fordulóján Pécsen*. In: Szirtes Gábor / Varga Dezső (Szerk.): *Mozaikok Pécs és Baranya Gazdaságtörténetéből*. Pro Pannónia/Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara, Pécs, 2005. 260-280.

PLANER 1929 = Planer, Franz: *„Das Jahrbuch der Wiener Gesellschaft. Biographische Beiträge zur Wiener Zeitgeschichte”* Wien 1929.

ROTT 2000 = Rott József: *Kelet-mecseki szellemidézés*. In: Magyar Nemzet internetes kiadása, 2000.9.9. <http://www.mno.hu/portal/11122>

RÖCKELEIN 2002 = Hedwig Röckelein: *A pszichohistorikus módszer hozzájárulása az „új történelmi biográfiához.”* AETAS, 2002/2-3, Szeged, 2002.

SCHWEITZER G. 1994 = Schweitzer Gábor: *Hitközségi elit – városi elit. Adalékok a pécsi zsidóság két világháború közötti történetéhez*. In: Emlékezz! Emlékkönyv a pécsi zsidóság deportálásának 50. évfordulójára. Pécsi hitközség, Jelenkor Kiadó, Pécs, 1994. 53-78.

SCHWEITZER G. 2002 = *Schweitzer Gábor: Adók és adózók – adományok és adományozók. (A pécsi hitközség virilisei és új alapszabályai.)* In: ZSENGELLÉR József (szerk.): *Széfer József – Prof. Dr. Schweitzer József tiszteletére*. OPEN ART Budapest, 2002. 247-274.

SCHWEITZER J. 1966 = Schweitzer József: *A Pécsi Israelita Hitközség Története*. In: A Magyarországi Zsidó Hitközségek Monográfiái 1. A Magyar Izraeliták Országos Képviselőtársaság Kiadása, Budapest, 1966/Utánnnyomás 1994.

SEBŐK 2004/2005 = Sebők Marcell: *Sokszínű kapitalizmus – Pályaképek a magyar tőkések fejlődés aranykorából*. HVG Kiadó Rt., Budapest, 2004. / Második kiadás 2005.

SZINNYEI 1891 = Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. Budapest, 1891. M. Könyvészet 1882. és önéletrajzi adatok. Elektronikus változat. (<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/e/e04716.htm>).

SZIRTES 1998a = Szirtes Gábor: *János Engel Adolf. Zsibárusból lett nagyvállalkozó*. In: Pécsi Szemle, 1998/ősz-tél. 85-90.

SZIRTES 1998b = *Szirtes Gábor: Pécsi panteon – Portrék a millennium korából*. Pannónia Könyvek, Pécs, 1998. (Új és bővített kiadás: 2005.) 61-72.

SZLANKÓ 2005 = Szlankó János: *Ajánlás*. In: SEBŐK 2004/2005.

TAKÁCS 2009 = *Takács István*. In: Magyar Katolikus Lexikon kísérleti internetes változata, 2009.5.25-ös állapot. <http://lexikon.katolikus.hu/T/Tak%C3%A1cs.html>

TAKÁCS 1899a = Takács István: *János Engel Adolf*. Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Rt., Pécs, 1899.

TAKÁCS 1899b = Takács Stefan: *Adolf Engel de János*. Uebersetzt von Anna und Martha Loewy. Actiendruckerei Fünfkirchen 1899.

ÚJVÁRI 1929 = *Újvári Péter*. In: Magyar Zsidó Lexikon, Budapest, 1929.

VÖRÖS A. 1996 = Vörös Andrea: *Adalékok az Engel Adolf és fiai cég történetéhez*. In: Tanulmányok Pécs Történetéből 2-3, szerk.: Vonyó József. Pécs Története Alapítvány, Pécs 1996. 275–284.

VÖRÖS 1999 = Vörös Andrea: *Borhamisítási botrány Pécsen a 19. század végén*. In: Tanulmányok Pécs történetéből 5-6. Szerk.: Font Márta, Vonyó József, Pécs Története Alapítvány, Pécs, 1999. 123-132.

WEIMARER 1912 = *Weimarer historisch-genealogisches Taschenbuch des gesamten Adels jüdischen Ursprunges*. Erster Jahrgang. Kyffhäuser Verlag, 1912. 263, 313–314.